

לוקיאנוס העברי

יקחם אופל וידמו בחושך, כי בחושך בחרו וימאסו באור, ואנכי
בחרתי לי בספרי דרך לוציאן להציג את הבליהם ערומים, אשר
יהיו שחוק לכל רואיהם מבלי נגוע בהם. בדרך הזה התייצבתי
ובה אלך יתר ימי צבאי.

(אברהם מאפו על ספרו 'עית צבוע', 1857.¹)

כתביו הסאטיריים של לוקיאנוס השפיעו השפעה עצומה על ספרות
ההשכלה היהודית במזרח אירופה. הם היו מעין עוגן להתקפות על
החסידות החדשה שהלכה והתפשטה, כאילו לא היה פער בין המאה
השנייה לספירה למאה התשע עשרה. הביקורת של לוקיאנוס על נביאי
השקר, על עמי ארצות, על פילוסופים מדומים ועל סתם נוכלים ורמאים,
כמו גם תיאורי הדיאלוגים הסאטיריים שלו בעולם המתים, שילהבו את
דמיונם של המשכילים שנאבקו בגילוייה התיאולוגים והחברתיים של
התנועה החסידית. מקרה ממין זה הוא התרגום הנפלא של מאיר לטריס
לסיפור 'תולדות אלכסנדר מאבאנטיכס [Abonoteichus] נביא השקר'
(Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδόμαντις), שהוא התרגום הראשון של לוקיאנוס
לעברית.² התרגום הודפס בכתב העת 'הצפירה' אותו ערך לטריס בשנת
1823, קובץ שנדפס בשמונים עותקים בלבד, ומיועד היה למשכילים

¹ מכתבי אברהם מאפו, מהדורת בן ציון דינור, ירושלים תש"ל, עמ' 19.

² לוקיאנוס, 'תולדות אלכסנדר מאבאנטיכס, נביא השקר', הצפירה, ז'ולקווה תקפ"ג,
עמ' יג-מב. המקור היווני עם תרגום אנגלי נדפס בתוך: *Lucian, with an English*
translation by A. M. Harmon, IV, London: The Loeb classical library,
1925, pp. 173-253. תיאור ראשוני של התרגום העברי נעשה בידי שמואל ורסס,
'הדי הסאטירה של לוקיאנוס בספרות העברית', הנ"ל, מגמות וצורות בספרות
ההשכלה, ירושלים תש"ן, עמ' 231-235.

הצעירים 'היושבים בארצות גאליציען פולין ורוסיה'.³ ככל תרגום אין כאן אלא יצירה חדשה שנוצרה בהקשר חדש. לוקיאנוס הוקם לתחייה בהקשר עברי לוחמני. כך הצהיר לטריס בראש התרגום על ערך ספרי לוקיאנוס ועל מגמותיו:

המכתב הזה כתב החכם לוציאן היוני מעיר סאמאזאטע [Samosata] בארץ יון, עת היתה סרה לממשלת הרומים, והוא חי בערך ארבעים שנים למספר הנוצרים, והוא שלוח לאוהבו כעלזוס [Celsus]. ספרי לוציאן בכלל המה מלאים השכל ודעת, ובדרך התול ושחוק יוציא לאור האמת כשמש בגבורתו. עת עבודת האלילים חשבה להיות למפלה, הוא אזר חיל להפילה כלה לבל תוסיף קום, בהתוליו אשר התל בהם ובמעלליהם, אשר בדאו המושלים הקדמונים האמער [Homer] והעזיאד [Hesiod] מלבם. עוד עשה תשועה גדולה לעם יון, בהראותו את חרפת הכתות השונות אשר התחלקו תלמידי פלוספייון בימיו, איך שמו העיקר לטפל והטפל לעיקר, ואחרי כי אבות הכתות האלה, היו שונים במאכליהם לבושיהם ומנהגיהם, חשבו הבאים אחריהם כי רק זאת חכמם ובינתם לעיני העמים, ושמו כל מגמתם לעשות כמעשיהם וכמנהגיהם למען ישורו אל מוריהם אשר יקראו בשמותם; לא להוקיר האמת והחכמה כמוהם בכל נפשם ובכל מאדם. – ואין גם אחד ממחברות הסופרים הקדמונים אשר יהיה שוה לכל נפש גם בימים האחרונים, כמו ספרי לוציאן.⁴

³ על כתב העת ומגמותיו ראו מנוחה גלבוע, 'הצפירה של מאיר הלוי לטריס כקובץ לוחם', סדן: מחקרים בספרות עברית, בעריכת דן לאור, א, תל אביב תשנ"ד, עמ' 87-77; הנ"ל, לקסיקון העיתונות העברית במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה, ירושלים תשנ"ב, טורים 66-68; משה פלאי, 'הצפירה בעריכת מאיר הלוי לטריס', קשר 44 (2013), עמ' 29-38; הנ"ל, מכתבי העתים: עיתונות ההשכלה מ-1820 עד 1845, ירושלים תשע"ג, עמ' 49-73.

⁴ לוקיאנוס, תולדות (לעיל הערה 2), עמ' יג-יד. דברים אלו נעוצים בהקדמה שכתב ווילאנד לתרגום הגרמני של כתבי לוקיאנוס. ראו להלן הערה 10.

ואם לא די בכך הרי שהוסיף והצהיר על המגמות האקטואליסטיות של הסיפור המתורגם:

אם תקח קורא אהוב! אחד מכתביו, ותחת שמות אנשים ידועים, אשר בימיו, תשים שמות אנשים אשר עודם חיים, אשר לבך ידע מאד כי דרך אחד ילכו – אז תתפלא לראות ותשבע נפשך, כי המאמר הזה כתוב יום אתמול לא בימים הקדמונים, גם בהמאמר אשר שמתי היום נגד עיניך תוכל לעשות כן.⁵

אלכסנדר מאבאנטייכס, נביא השקר, הפך למעין דגם קדמון לצדיקים בעלי המופת במזרח אירופה במאה התשע עשרה. התרמית לאורך הדורות היא אחת והרמאים משתלשלים זה מזה במעין גלגול משונה: 'כי האולת והתרמית, בכל העתים ובכל העמים ילכו דרך אחד, דרך חושך [...] ואך בחלופים ושנויים קטנים יבדלו מנהגי ותהלוכות הרמאים והצבועים, כפי השתנות והבדל עם ועם, מדינה ומדינה'.⁶ מנגד עומדים 'מבקשי הדעת' הרודפים אחר האמת והאור, 'אשר מיום הוסדה הארץ ועד שנות דור ודור, יעמדו לשטן לכל מתעה ומדיח את העם מדרך האמת [...] אנשים חקרי לב אשר יגלו קלון המתקדשים לעיני העם'.⁷ דימויים אלו והדומים להם, הנעוצים בכתביו הסאטיריים של לוקיאנוס, מסבירים היטב את התקבלותו בקרב המשכילים העבריים, כשם שיש בהם להסביר את הלהט להמשיך או לעבד את יצירותיו בתוך מציאות חדשה.

עם זאת, היו גם כאלו שהתרעמו על תפוצתה של ספרות מעין זו. כך למשל דרש נפתלי הרץ וייזל ממשכילי ברלין שערכו את 'המאסף', 'שבהעתקות השירים והזמירות, לא תזכירו שמות העצבים הקדמונים שזכרום היונים והרומים בשיריהם ובמוסריהם, ואחריהם נמשכו כל משוררי זמננו באירופה, ולא כאלה חלק יעקב, לא יישמעו על פיהם'. ועוד הוסיף וזעק: 'חדלו לכם מדבר או מהעתיק מליצות וסיפורי היתולים להתל באחיהם ובמעשיהם הן לכלל או לפרט כדברי הסאטירע. [...] דבש וחלב

⁵ לוקיאנוס, תולדות (לעיל הערה 2), עמ' יד.

⁶ שם, עמ' מב.

⁷ שם, עמ' כח.

תהיה תחת לשונכם, לדבר בענוה ובדרך מוסר וכבוד הבריות ותמצאו חן בעיני אלהים ואדם'.⁸ אך לא רק שקריאה זו נשארה תלויה ועומדת באוויר אלא שסאטירות נוסח לוקיאנוס (ראש להן 'שיחות עם המתים') הפכו לז'אנר פופולרי למדי בספרות ההשכלה העברית בשלהי המאה השמונה עשרה ובראשית המאה התשע עשרה, וחלק מהן אף פורסמו מעל דפי 'המאסף' הגרמני.⁹ המשכילים הצעירים בברלין, ויותר מאוחר אלו בגליציה, הפכו את הסאטירה לכלי מבטא מרכזי לעיצוב השקפותיהם החדשות מנגד לסביבתם, עד שניתן לומר כי ראשיתה של הספרות העברית החדשה לא נעוצה בשירים השדופים והפסבדו-מקראיים דוגמת אלו של ויזל, אלא ביצירות שנכתבו בז'אנר הסאטירי הלוחמני והעוקצני. במובן זה הזינו הסאטירות של לוקיאנוס, כמו גם סאטירות של אחרים, את המגמות החדשות בספרות ההשכלה העברית.

כתבי לוקיאנוס לא היו גלויים למשכילים ביוונית והם נחשפו אליהם בעיקר דרך תרגומם לגרמנית, ובייחוד דרך המהדורה הידועה של כריסטוף מרטין וילאנד (1733-1813) שראתה אור בששה כרכים בשנים 1789-1788.¹⁰ כך כתב לטריס בראש תרגומו כי 'ספרי לוציאן נעתקו לכל לשונות

---

⁸ נפתלי הרץ ויזל, 'נחל הבשור', המאסף (תקמ"ד), עמ' ז-ח. על הזיקה המורכבת של משכילים שונים אל העולם היווני והרומי ראו יותם כהן, "'כננס על גבי ענק": יחסה של ההשכלה היהודית אל תרבות יוון ורומא', ציון עח (תשע"ג), עמ' 351-378.

⁹ יהודה פרידלנדר, במסתרי הסאטירה: פרקים בסאטירה העברית החדשה, ג, רמת גן תשנ"ד, עמ' 18-20; ורסס, הדי הסאטירה (לעיל הערה 2), עמ' 223-248; משה פלאי, סוגות וסוגיות בסיפורת ההשכלה העברית, תל אביב תשנ"ט, עמ' 48-90.

¹⁰ Christoph Martin Wieland, *Lucians von Samosata Sämtliche Werke*, aus dem Griechischen übersetzt und mit Anmerkungen und Erläuterungen, Leipzig 1788-1789. מהדורה זו זכתה למספר הדפסות, בין השאר בוינה 1813. ראו M. D. Macleod, 'Lucian von Samosata, Sämtliche Werke', *The Classical Review* 24 (1974), pp. 134-135; ורסס, הדי הסאטירה (לעיל הערה 2), עמ' 225. ההקדמה שחיבר ויילנד לכרך הראשון (עמ' xlvi-iii) הופיעה גם בתרגום האנגלי של כתבי לוקיאנוס: William Tooke, *Lucian of Samosata, from the Greek with the Comments and Illustrations of Wieland and others*, London 1820

איראפע, ומן העתקות הכי נכבדה היא אשר העתיק המליץ ווילאנד לשפת אשכנז.¹¹ נראה שכרכים אלו אכן היו נפוצים למדי בקרב משכילי גליציה. כך סיפר לימים לטריס שעל שולחנו של נחמן קרוכמל (רנ"ק) היו מונחים דרך קבע כרכי תלמוד, ספר הזוהר, ספר המידות לשפינוזה, ו'ספר לוקיאנוס מסאמאזטא על גביהם'.¹² השפעת תרגומיו של ווילאנד הייתה גדולה על משכילי מזרח אירופה ודי לציין את יצחק ארטור ששאל סכמות ספרותיות רבות מלוקיאנוס (בייחוד ביצירות 'תלונת סני וסנסי וסמנגלוף' ו'חסידות וחכמה'), עד שכונה בידי אחדים בשם 'לוציאן העברי'.¹³ השפעה מעין זו ניכרת גם ביצירותיהם של טוביה פדר, יוסף פרל, יהודה ליב מיזס, אברהם מאפו, פרץ סמולנסקין ואחרים.

לא במקרה הפכה דווקא מהדורה זו של ווילאנד לפופולרית. הוא לא רק תרגם את לוקיאנוס לגרמנית אלא הפך אותם לטקסטים המדברים על זמנו ומקומו. תרגומיו היו חופשיים, הוא הוסיף הקדמה משלו לטקסטים ופיזר לאורכם הערות שנונות ועוקצניות המעמידות את הטקסט באור היסטורי חדש, כאילו נכתב נגד 'הזיות דתיות' (Schwärmerei), 'אמונות תפלות', שרלטנים, מאגיקונים ואגודות סתרים, שהיו נפוצים בגרמניה במאה השמונה עשרה.¹⁴ כך עשה ווילאנד גם עם עלילותיו של אלכסנדר נביא השקר (בלשונו: 'Alexander oder der falsche Prophet') שלתרגומו

¹¹ לוקיאנוס, תולדות (לעיל הערה 2), עמ' יד.

¹² מאיר לטריס, זכרון בספר, וינה תרכ"ט, עמ' 70.

¹³ שניאור זק"ש, 'על דבר המליץ הנשגב אשר אין ערוך אליו הר"ר ערטער', כנפי יונה, ברלין תר"ח, עמ' 36.

¹⁴ על תרגומו של ווילאנד ומגמותיו העיקריות ישנה ספרות עצומה. ראו בין השאר Luc Deitz, 'Wieland's Lucian', *Lucian of Samosata Vivus et Redivivus*, eds. Christopher Ligota, Letizia Panizza, London: Warburg Institute, 2007, pp. 175-190; Gerhard Braunsperger *Aufklärung aus der Antike: Wielands Lukianrezeption in seinem Roman «Die geheime Geschichte des Philosophen Peregrinus Proteus»*, Frankfurt: Lang, 1993; Manuel Baumbach, *Lukian in Deutschland: Eine forschungsgeschichtliche Analyse vom Humanismus bis zur Gegenwart*, Munich: Fink, 2002, pp. 89-113

הוסיף 64 הערות. מעבר לביאורים היסטוריים ופילולוגיים הציג ווילנאד את אלכסנדר כדגם קדמון של מאחזי עיניים, כאב טיפוס של השרלטן הידוע קאליוסטרו (Alessandro Cagliostro), וכמי שבדמותו ניתן לזהות קנאים נוצרים בני הזמן שמוציאם את שם הדת והאמונה לשווא ומתנגדים להשכלה, לפילוסופיה ולתבונה.¹⁵

ברוח זו ניגש גם לטריס לסיפור וכשם שווילנאד היה חופשי בתרגומו מהמקור היווני כך היה לטריס חופשי בתרגומו מתוך ווילנאד. לטריס עיבד, קיצר וקיצץ את הנוסח הגרמני, עד שהעמיד סיפור של איש מרמה אוניברסלי המנצל את ההמון הנבער ויצר מעין בבואה הפוכה לסיפורים שסופרו בעל פה על הצדיקים באותן שנים (סיפורים שמקצתם הופיע בדפוס בשנת 1814 בספר שבחי הבעש"ט).¹⁶ לטריס הבליע לאורך התרגום הערות אירוניות משלו, החסיר מה שחפץ להחסיר ואף הוסיף בגוף הטקסט משפטים משלו.¹⁷ לעתים נראה כי בחר להשמיט שמות אנשים ומקומות שלוקיאנוס הזכיר, ואף השמיט קטעים שלמים וארוכים מהעלילה, בכדי שלא להעמיס על הקורא העברי מיתולוגיה זרה לו ובכדי שנקל יהא לראות בה עלילה טיפולוגית ולא מקרה ספציפי שאירע בעבר. עם זאת, לחלק מההשמטות היו מגמות אידאולוגיות אחרות, כמו למשל צנזור קטעים מיניים מוקצנים (הנחשים היונקים משדי נשים, הנערים הצעירים שבאו אל אלכסנדר ונשקו לפיו, פרשיית הנשים עמן שכב, ועוד כיוצא באלו הדברים), תיאורים ססגוניים שוודאי לא התאימו לטעמו השמרני של הקורא העברי המשכיל.

לטריס אף טרח להוסיף תשע הערות לטקסט שחלקן מבארות שמות שהוזכרו בידי לוקיאנוס ואחרות מפליגות להקבלות למזרח אירופה. כך לצד התיאור של אלכסנדר כמנצל את המון העם, בידעו כי 'האיש אשר

---

¹⁵ Christoph Martin Wieland, *Lucians von Samosata Sämtliche Werke*, aus dem Griechischen übersetzt und mit Anmerkungen und Erläuterungen, Leipzig 1788, 3, pp. 165-228

¹⁶ על דינמיקה זו בספרות ההשכלה ראו יונתן מאיר, חסידות מדומה: עיונים בכתביו הסאטיריים של יוסף פרל, ירושלים תשע"ד, עמ' 28-59.

¹⁷ ראו דוגמאות לשינויים מעין אלו והשוואה בין התרגום של לטריס לזה של ווילנאד אצל ורסס, הדי הסאטירה (לעיל הערה 2), עמ' 226-228.

מעשהו זר ומתמיה, קדוש יאמר לו', הוסיף את ההערה :

אל יאשימני הקורא כי שמתו לו פה למטרה אנשים ידועים נוכלים כאלכסנדר הזה, אשר כמוהו ישנו את טעמם לפתות את המון העם. חלילה לי! אני את ספורי הסופר היוני אשמורה אשר ספר לנו מאיש תרמית הזה אשר חי ימים רבים לפנינו; ואם ימצא הקורא אנשים גם בימינו אשר שוים אליו בדרכם ועלילותם, ותחת אשר כבדם עד כה, יהיו לו לחרפות: לא בי האשם, ולא עלי תלונתו.¹⁸

במקום אחר, בתיאור מעשה המרמה של אלכסנדר ולקחת נדבות מפשוטי העם לשם קבלת ברכה, העיר לטריס:

פה עוד הפעם אבן נגף, כאשר העירוני למעלה, והקורא יחשדני מחדש כי אלעג ואתעלל באנשים ידועים, אשר יעשו גם בימינו כדבר הזה, יתנו את הברכה, ויקחו כסף מקנתה; אולם העידותי היום הזה את השמים ואת הארץ, כי לא שניתו פה את דברי הסופר היוני אשר חי ימים רבים לפנינו. ומה אני, כי האולת והתרמית ילכו בכל העתים ובכל העמים דרך אחד, להטעות את העם, למען יזנו אחריהן?¹⁹

דברים מיתממים אלו מורים דווקא על ההקבלה שחפץ לטריס ליצור בין הנבל המתחזה ביצירה לסביבה הקרובה של הקורא; והתנצלויותיו המדומות באו למשוך את הקורא ליצור את האנלוגיה בין הסיפור ל'בעלי המופת' החסידים. דבר זה ניכר גם במילים העבריות בהן בחר המתרגם להשתמש שהיו שגורות בשיח האנטי חסידי ('איש מרמה' החפץ 'להגדיל שמו בקרב הארץ', 'מתראה כאיש צדיק', 'לוקח לבות ההמון', 'אנשים בני בלי דעת', 'בוערים ופתאים' ש'אור האמת לא נגה עליהם' וכו'), כמו גם בהדגשה ובהעצמה של מוטיבים נפוצים בטיעוני המתנגדים לחסידות (הצלחת הנוכל בעיר קטנה דווקא, לבושי הלבן של הרמאי, גניבת לבות

¹⁸ לוקיאנוס, תולדות (לעיל הערה 2), עמ' כ.

¹⁹ שם, עמ' כה.

ההמון והוצאת כספים בערמה, עשיית מופתים מדומים, ענייני גלגול וגירוש שדים, טענות לנבואה, ריפוי חולים, ידיעת עתידות ונסתרות דרך מרגלים, זיוף חווייה מיסטית, הונאת הציבור דרך הפצת שבחים מוגזמים ומדומים, שחיתות מינית, אלימות, ועוד הרבה). כל אלו אמנם הופיעו במקור היווני אך בתרגום הפליג לטריס בציור צבעוני שלהם כך שהסיפור ייתפס בעיני הקורא כחלק מהספרות האנטי לגנדרית המוכרת לו היטב.²⁰ הטקסט הלוקיאני העברי הובן בידי הקוראים כמכוון כלפי הצדיקים והחסידים בני הזמן גם אם העלילה הייתה רחוקה במקום ובזמן וגם אם מיני רמאות דוגמת זיוף אורקל היו זרות לו. לטריס לא היה צריך להזכיר בהערותיו שמות של צדיקים בני זמנו (כמו שעשה ווילאנד שהזכיר את קאליוסטר) משום שאלו צצו מיד בדמיונו של הקורא העברי בגליציה. הדמיון בין אלכסנדר לצדיקים היה ברור אך לא בכך הסתכם העניין. גם מתנגדיו של אלכסנדר בסיפור הצטיירו עתה כמשכילים. לטריס הרבה להדגיש בתרגום את מעלתם של אלו ההולכים לאור התבונה, את אותם 'אנשי הדעת', ואת אותו 'איש משכיל הרואה ללבב' המכיר מיד את 'המרמה והתחבולה'. בשעה שלוקיאנוס דיבר באופן ספציפי על אפיקורס כמתנגד לאלכסנדר טשטש לטריס את הזיהוי הישיר, השמיט את שמו של אפיקורס בכל מקום והפך את הדמות לדמות טיפולוגית של 'משכיל' ו'איש דעת'. הסצנה בה אלכסנדר קורא לשרוף את ספרי אפיקורס הופכת כאן לסצנה של שריפת ספרי משכילים בכלל. עיבוד מעין זה ניכר גם בהכרזה הנמלצת ששם לטריס בפי לוקיאנוס בסוף היצירה, שבה נשמט שוב שמו של אפיקורס ובאו דברים כלליים על 'המשכילים בעם': 'לבי בטוח כי המכתב הזה יפיץ אור על אורח אנשים מדיחים אשר יפרשו רשת לכל איש תם. ישרים יראו ויקחו מוסר לבלתי לכת אחרי התוהו, לבלתי האמין לקול נוכלים, אכן לאהוב האמת בכל מאדם, לדרוש תושיה ומזמה ולבלתי נטות ימין או שמאל מאשר תצוה אותם תבונתם, אשר דבריה דברי אלהים חיים, ועצתה תכון לעד'. לטריס לא הצליח להתאפק כאן, חשף את פניו והוסיף הערה ארוכה על דבר הרמאים המופיעים בכל דור ודור ומפיצים דברי נוכלות, דוגמת האמונה בגלגול נשמות, אותה הפיצו גם החסידים בני

²⁰ על גלגולם של מוטיבים מעין אלו בספרות העברית ראו דב סדן, 'אנשי מרמה', אורלוגין 8 (1953), עמ' 222-226.

גם אם המשכיל בסיפור לא הכריע את אלכסנדר, ומיתתו המשונה של הנוכל לא נגרמה בעטיו, הרי שהאמונה באור והתבונה לא נפגמה. היצירה הייתה מעין קריאה ליחיד לעמוד מנגד ל'המון הנבער' ההולך בחושך. דברים אלו תאמו למגמותיו הכלליות של לטריס, שחפץ להעלות על נס בקובץ 'הצפירה' כל 'אוהב דעת וחכמה', 'הנלווים עם הישרים בלבותם אשר בקרבן אין נפתל'. ואל משכיל מעין זה קרא: 'שטי כזב והבלי שוא לא יעורו עינך, ולא תירא מפני חמת אנשים עקשי לב אשר מזה ומזה יעמדו לשטן לך, ומיראים אותך בסעיפיהם והבליהם'.²²

התמונה הססגונית המצטיירת כאן היתה גם המגרעת של התרגום, ונראה שאין טעם לבחון את תרגומו של לטריס לפי מידת נאמנותו למקור (ונאמנות זו מפוקפקת מכמה וכמה בחינות) אלא לפי הכוונות שהובלעו בו ומטרותיו החדשות. הטקסט הלוקיאני נתפס בעיני לטריס כטקסט אנטי חסידי ולא רק כיצירת מופת משנים עברו. נאמנים דבריו של לטריס במקום אחר בו הצהיר על דרך תרגומו וכתב: 'אלה אשר לקחתי ממשוררי העמים, רבת היגיעה יגעתי בהם, ולא העתקתי אותם כדרך המעתיקים, כי ברוב עמל עשיתם לפועל כפי, וברוח נכון אגיד לעיני השמש: לי המה!'.²³ אם כן,

²¹ לוקיאנוס, תולדות (לעיל הערה 2), עמ' כב-כג.

²² מאיר לטריס, 'דבר אל הקורא', הצפירה, ז'ולקוה תקפ"ג, עמ' 1.

²³ מאיר לטריס, אילת השחר: כולל שירים חדשים, ז'ולקוה תקפ"ה, עמ' ג. לטריס תרגם ועיבד בקובץ זה שירים של שילר, ביירון, וירגיליוס ואחרים. על דברים דומים שב גם במקומות אחרים. כך למשל באיגרת אל יצחק ארטור: קהלת, פטרבורג תרמ"א, עמ' 163-164. לימים נודע לטריס בתרגומו החופשי לפאוסט (לו קרא 'בן אבויה'), תרגום שעורר רעש גדול בשל אי הדיוקים שנתגלו בו ובשל נטייתו של לטריס לייחד את הטקסט ולהוסיף עליו משלו. ראו יהודה אריה קלוזנר, 'בן אבויה ופאוסט: השוואה ספרותית', תרביץ ט (תרצ"ח), עמ' 375-394; אתי קריסטל-וייסבלאי, "רבי מאיר רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק": התרגום העברי הראשון ל"פאוסט" בהקשרו התרבותי-יהודי, דפים למחקר בספרות 14-15 (2005), עמ' 321-336. על דרכו בתרגום שירה ראו יהודה פרידלנדר, 'לבחינת יצירתו של מאיר הלוי לטריס (פרק בספרות משווה)', ספר בר אילן, קובץ העשור, ב, בעריכת מנחם צבי קרדי, רמת גן תשכ"ח, עמ' 21-30.

במקרה שלפנינו, אין מדובר אלא ב'לוקיאנוס עברי', ביצירה חדשה, שהמתרגם עיבד לפי נטיות רוחו עד שנעשתה שלו.

לטריס קיווה שאחרים יצעדו בעקבותיו בתרגום ועיבוד הסאטירות של לוקיאנוס וכתב: 'ומי יתן ויקום בינינו איש שכל וטוב טעם, אשר ידע לעשות כמתכונתו גם בשפת עבר, לשרש בלשון ערומים המנהגים הנשחתים אשר צמחו בין עמינו, ויהיה לתהלה בקרב הארץ'.²⁴ למרות דברים נחרצים אלו לטריס היה בין המתרגמים היחידים של לוקיאנוס לעברית במאה התשע עשרה. שנים מאוחר יותר פרסם שלמה רובין תרגום קצר ('הלצה קדמוניה');²⁵ ורק במחצית השנייה של המאה העשרים נוספו תרגומיהם המדויקים של שמעון הלקין, דניאל גרשנזון ('סיפורי אמת ועוד') ושמואל שקולניקוב ('חיים למכירה'), אך באלו כבר נעדרה הנימה הפולמוסית האקטואלית שהייתה מנת חלקם של ווילאנד, לטריס ומשכילים אחרים.²⁶ על כל פנים ברור שתרגומו המוקדם של לטריס איננו רק פרק חשוב בהתקבלות לוקיאנוס בתרבות העברית אלא גם יצירה נשכחת ורבת ענין של ספרות ההשכלה שמן הראוי לשוב ולעין בה בהקשרה.

²⁴ לוקיאנוס, תולדות (לעיל הערה 2), עמ' יד.

²⁵ שלמה רובין, הלצה קדמוניה על ראשי פילוסופי היונים הקדמונים, קראקא תרנ"ז; הנ"ל, תהלת הכסילים או צואת בעור בן חמור, קראקא תרס"ז, עמ' 79-110. תרגום זה נערך בידי רובין כחלק ממפעלו הגדול שהיה מעין ניסיון לכתוב היסטוריה משווה של 'אמונות תפלות' ברוח ההשכלה.

²⁶ שמעון הלקין, 'דיאלוגים בין המתים', מולד יט (תשכ"א-תשכ"ב), עמ' 445-448; הנ"ל, 'דיאלוגים בין האלים', במה 11-12 (תשכ"ב), עמ' 62-66; שמעון הלקין ודניאל גרשנזון, סיפורי אמת ועוד, תל אביב תשמ"ח; שמואל שקולניקוב, 'חיים למכירה', עיון לט (תשנ"א), עמ' 423-439.

תולדות אלכסנדר מאבאנטייכס, נביא השקר¹

כלתה וגם נכספה נפשך לדעת קורות ימי אלכסנדר מאבאנטייכס, אשר ברוח סרה הוליק תועה הבורעים בעם, [יד] למען בצוע בצע. אמנם לו נתתי את לבי לספר כל הדברים האלה בלי מגרעת, לא יכילם ספר. כי פרץ האיש הזה בתרמית לבו מאד מאד, ביתר שאת מן אלכסנדר מלך מוקדון אביר

¹ [הערת המתרגם] המכתב הזה כתב החכם **לוציאן** היוני מעיר סאמאזאטע בארץ יון, עת היתה סרה לממשלת הרומים, והוא חי בערך ארבעים שנים למספר הנוצרים, והוא שלוח לאוהבו **כעלזוס**. ספרי **לוציאן** בכלל המה מלאים השכל ודעת, ובדרך התול ושחוק יוציא לאור האמת כשמש בגבורתו. עת עבודת האלילים חשבה להיות למפלה, הוא אזר חיל להפילה כלה לבל תוסיף קום, בהתוליו אשר התל בהם ובמעלליהם, אשר בדאו המושלים הקדמונים **האמער והעזיאר** מלבם. עוד עשה תשועה גדולה לעם יון, בהראותו את חרפת הכתות השונות אשר התחלקו תלמידי פלוספיייון בימיו, איך שמו העיקר לטפל והטפל לעיקר, ואחרי כי אבות הכתות האלה, היו שונים במאכליהם לבושיהם ומנהגיהם, חשבו הבאים אחריהם כי רק זאת חכמם ובינתם לעיני העמים, ושמו כל מגמתם לעשות כמעשיהם וכמנהגיהם למען ישורו אל מוריהם אשר יקראו בשמותם; לא להוקיר האמת והחכמה כמוהם בכל נפשם ובכל מאדם. – ואין גם אחד ממחברות הסופרים הקדמונים אשר יהיה שוה לכל נפש גם בימים האחרונים, כמו ספרי **לוציאן**. אם תקח קורא אהוב! אחד מכתביו, ותחת שמות אנשים ידועים, אשר בימיו, תשים שמות אנשים אשר עורם חיים אשר לבך ידע מאד כי דרך אחד ילכו – אז תתפלא לראות ותשבע נפשך כי המאמר הזה כתוב יום אתמול לא בימים הקדמונים, גם בהמאמר אשר שמתי היום נגד עיניך תוכל לעשות כן. – ספרי **לוציאן** נעתקו לכל לשונות אייראפע, ומן העתקות הכי נכבדה היא אשר העתיק המליץ **ווילאנד** לשפת אשכנז. ומי יתן ויקום בינינו איש שכל וטוב טעם, אשר ידע לעשות כמתכונתו גם בשפת עבר, לשרש בלשון ערומים המנהגים הנשחתים אשר צמחו בין עמינו, ויהיה לתהלה בקרב הארץ.

הלב, אשר שם משטרו על מדינות רבות, וממלכות חזקות הסיר למשמעתו. זה שפך דם לרוב בטרם לכד ערים ויושביהן; והוא לקח נפשות המון גדול, בחלקת אמריו ובלקחי כזב. – לא אאשים את נפשך, ידיד נפשי! על תאותך לשמוע ממני תולדות איש תככים, גם אנכי לא אדע בושת בתפשי עט לכתוב חיי נבל, אשר כל ימי חייו אשר חי על האדמה היתה מגמתו וחפצו להוליך את עמו בתוהו [טו] לא־דרך, איש אשר חנן אותו אלהים בינה והכשר דעת, לעשות תושיה ולהתהלך במשרים, והוא הפך מתת אלהים, בינת לבבו, לכלי משחית, להשחית לב תמימים וללכדם בחרמו; לא אבוש על זאת, נפשי יודעת מאד, כי רב התועלת יפיקו דברי אלה לאיש הדעת השוקל כל במאזנים. ינוח מעצבו ומרגזו בראותו בני בלישם, ידיחו את אחיהם מדרך הנכוחה; קורות חיי אלכסנדר יגידו לו: כי אף אם יצליחו המדיחים אשר עינם ולבם על אולת האנשים אשר סביבותם, כי דבריהם ואותותם יכו שורש בלבב שומעיהם, ויעשו פרי כי יקבצו למו הון רב; הלא חרפתם לא תמחה לנצח, ויהיו לדראון לדור אחרון. איש הבינים, העומד באם הדרך, לא ידע אם עם בני השכל ישים בריתו, אם לעצום עינים ללכת אחרי בוזי דעת, אשר לנפלאות ונצורות כל מאויי לבם, הוא בקראו המאמר הזה, בעיניו יראה ולבבו יבין תהלוכות אנשים מדיחים מה מנהגם ומה שיחם, איך ילפתו אורח בנכליהם, וידע להשמר מהם. הכסיל בחשך ילך וילכד ברשתם; והוא יבין לאשורו, וילך בטח. –

אלכסנדר היה גבה־הקומה, יפה מראה וטוב רואי. הכרת פניו ענתה בו, כי נפש יקרה והכשר דעת בקרבו לפעול גדולות. כמעט דברו אתו, נקשרו בו בעבות אהבה, וכבוד גדול עשו לו. תוארו כמלאך אלהים, [טז] והגות לבו כאחד הרקים. הן אמת (כאשר אמרתי) כי עצר כח לעשות תושיה וטוב להקים לו שם עולם; אמנם הוא, במרבית תאות לבו, הפך את דרכו להתעות את אחיו באותות שקר, למען יאמינו כי הוא בחיר אלהים. כל המדות הרעות התלכדו בקרבו, כזב, רמיה, תרמית, וכל דבר רע; אבל היה ביכלתו להעלים את מזימותיו מעין הדובר אתו. ולמען הוליך שולל את השומעים לקולו לבל ידעו את מחשבותיו, היה דרכו לדבר מענינים קטנים אשר הם לו לא לעזר ולא ולהועיל, בהלך נפשו ובשטף רוח; והסתיר דברים אשר כל לבבו אליהם, ודבר מהם ברוח נכאה. כל איש אשר דבר אתו פעמים, האמין ברוח נכון; כי לא רבים ייטיבו לכת כמוהו, על פני האדמה. כן גנב הבליעל לבב אחיו, ויתראה כאיש צדיק אוהב משרים, ובקרבו ישים ארבו.

בהיותו נער משולח ונעזב, ויאספהו איש אחד לביתו, מפתו יאכל ומכוסו ישתה, וכל מחסורו היה עליו, כי מצא חן בעיניו. האיש הזה היה אחד מן האנשים אשר יאמרו לגרש את הרוחות, מהסתפח בבית בני אדם, ולרפא חולים בדרך פלא, ועוד דברים כאלה אשר לב איש נפתה אחריהם. ויהי כאשר זקן האיש הזה, ויצר לו מאד, כי קרבו ימיו למות וישכח שמו וזכרו כי לא הניח אחריו בן, בעבור הזכיר שמו, ויבקש ימים רבים [יז] איש נכון למעשהו, ולהנחילו עם עשרו גם מלאכתו אשר ילמדהו. ויהי כאשר הקרה לפניו אלכסנדר, וראה בו שכל טוב והכשר דעת, וישמח עליו מאד. וילמד את הנער את תחבולותיו: איך יפתה אנשים, איך ימשכם ברשתו, למען יתנו לו ברכה מאשר חנן להם אלהים. ואלכסנדר הצליח בלמודו לשמחת מורו.

ויהי אחרי מות האיש, ואלכסנדר ראה כי הגיע העת להתהלך בארץ, ולהראות לבני תבל את פליאותיו, ויארח לחברה עם משחק אחד (איין סוואספיצער) ושמו קאקאנוס, וישימו שניהם יחדו פעמיהם לדרך, ויהי כל מקום אשר באו שמה, המה ראו כן תמהו כי יכבדו אותם מאד, ויהיו לאלהים לאנשים בני בלי דעת. כי זה דרכם כסל מני אז, לחרוד לקראת כל גאה מתפאר לאמר: כי נביא הוא; ועתה בשמעם עוד אמרי פי אלכסנדר, אשר חלקו מחמאות, למשוך אנשים אחריו אל כל אשר רוחו ללכת, איך השתוממו! איך התפלאו! ויהיו דבריו להם דברי אלהים חיים.

ויהי בין האנשים אשר נהרו אליהם יום יום לשמוע נפלאותם, ולשאלם על מעשיהם היצליחו או לא, אשה אחת אשת חיל ממוקדון, ותבקש את פני אלכסנדר ורעו ללכת אתה לעיר מולדתה. ויואל אלכסנדר ללכת אחריה, ויבואו לעיר פעללא – קרית מלך רב בשנות [יח] קדם, שמה ישבו כסאות למשפט, אך עתה נפלה נגדעה קרנה, ואנשים למצער יתגוררו שמה – ויהי כבואם העירה, ויתמהו מאד על מין נחשים הנמצאים שמה, אשר לא ירעו ולא ישחיתו, ודבר אין להם עם אדם; הנשים לוקחות אותם על זרועותיהן, ועוללים ישתעשעו עמם באין פגע רע, והמה אמון אצל כל יושבי העיר. ויקן אלכסנדר נחש אחד גדול מאד, ידע כי לעזר ולהועיל יהיה לו בקרב הימים, לבצע בו מעשיהו. כי אם אחת נתן את לבו למשוך בני אדם ברשת תרמיתו, אשר פרש לרגליהם, שם עין על כל דבר אם קטן אם גדול, אשר יכון למעשיהו, והוא ידע נאמנה, כי בנחש הזה יעשה נפלאות, להגדיל שמו בקרב הארץ.

הדלת תסוב על צירה; ומעללי בני אדם על תקוה ופחד יסובו בלכתם. והאיש אשר בעבותות אלה ינהל את אחיו, הוא יוכל להטות לבכם אל כל יחפוז. ואלכסנדר השגיח על כל יושבי הארץ, למגדול ועד קטן, וידא כי כולם ילכו אסורים בכבלי התקוה והפחד כל היום, ודעת העתידות (דאס קינפטיגע פֿארהערלוויסטען) הוא תשוקה אשר נולדה עם האדם מני רחם. גם ראה כי אך בדבר התשוקה הזאת היו היכלי האראקעל (המגיד לאדם שיחו, וכל השאלה אשר ישאל, כאשר האמינו עובדי האלילים, לכל אשר בדאו להם הכמרים) לתהלה ולתפארת. [יט] כי מאשר נהרו אליהם, מקצוי ארץ ואיים רחוקים, אנשים לרבבות לשאול את פי הכהנים איש איש על חפץ לבבו, ואחרי השיגם מענה, הקריבו לאליליהם צנתרייזהב למזכרת תודה, בזאת נהדרו בפאר ועושר. לכן עצו עצה, אלכסנדר וריעו, לעשות גם המה אראקעל אשר יגיד לבני אדם את אשר יעשו. הוחיל כי בזה יוכלו להרבות כבוד ולאסוף הון רב, ותוחלתו לא נכזבה.

עתה לא ידעו אי זה מקום יבחרו למלאות חפצם. קאקאנוס אוה למושב את העיר קאלקדאניען, כי הוא עיר רבת מרכולת, גדולה לאלהים, וטראציען וביטיניען לגבולותיה, גם לא הרחיקה ממדינת אזיען; ואלכסנדר בחר בעיר מולדתו למקום מראה נפלאותיו, כי אמר: פן לא נצליח דרכנו לפתות אנשי מסחר, כנעני ארץ אשר תבונתם זכה, והיינו ללעג ולקלס.² לא כן אנשים חסרי דעת, קטני נפש, אשר לקול עלה נדף יחרדו ממקומם, לבכם נוכל להטות כאות נפשנו [כ] ובכל דברינו יאמינו כאשר ישאל איש בדבר אלהים. ויהי אחרי חקרו ובחנו היטיב מה לעשות, נתנו אומר ללכת לאבאנטייכס עיר מולדת אלכסנדר. והנה העיר קאלקדאניען היתה באם דרכם, ויפגעו במקום כבוא השמש, וילכו בתוך העיר לילה אל היכל אחד ויטמנו שמה לוח נחושת, חרות עליו לאמר: כי עסקולאפ בן

---

² [הערת המתרגם] כי בנסעם בארצות שונות בים וביבשה, ורואים נמוסים ודעות שונות בין בני אדם לאמותם, תבוא חכמה בלבם, ועיניהם פקוחות לדעת מי זה איש נוכל ומרמה, אשר כל מגמתו וחפצו לרמות איש תם. לכן תראה, קורא נעים! כי בהערים הגדולות, אשר רבי יושביהם יסחרו בארץ במרכולתם לארכה ולרחבה, לא ימצאו פתאים ואוילים רבים בערך כאשר נמצאו בערים הקטנות ומחוזות הנשמות, אשר עוני ומסכנות שמו שם קן למו, ותושביהם בענים ישבו תחתיהם, ולא יעזבו עיר מולדתם ללכת מקיר העיר וחוצה.

אפאל³ ירד משמים ארצה, והעיר אבאנטייכס יחמוד לשבתו. ולא ארכו הימים, ויצא הקול בכל המחוזות הקרובות, כי עסקולאפ יהלך בתבל. ואנשי העיר אבאנטייכס, החלו לבנות היכל למשכן האליל. וימהר אלכסנדר, וילך לסול לאלהיו דרך, ורעהו עודנו יושב בקאלקדאניען, להכין כתבי אראקעל, אולם בקרב הימים נשכהו נחש, וימות. ואלכסנדר שנס את מתניו ללכת אבאנטייכס, ובידעו את תכונת ומנהג ההמון, כי ישפטו למראה עין על כל בני אדם, והאיש אשר מעשהו זר ומתמיה, קדוש יאמרו לו; גמר בלבו לשנות את טעמו בעיניהם⁴ [כא] ולהתנהג במנהגים מבהילים. כי זה הוא הדרך הקרוב לקחת לבות ההמון. – וילבש בגדים לבנים, ויגדל פרע שער ראשו, ויקח חרב גדולה בימינו. מימים ימימה נפל על פניו ארצה וסחי וקצף ירתיח פיו, כאיש נחה עליו רוח אלהים. – ואתה אחי! הלא כמוני ידעת, כי העשב המכונה סטרויצייען, מרבה סוחה מאד בפי לועסו; ואלכסנדר כבר למד בימי עלומיו אצל מורו ידיעת הסמים, אשר היתה לו עתה למשען עוז, להפיק בה תחבולותיו. –

וישם אל לבו עתה, את אשר יזם לעשות בעוד רעהו חי. ויעש ראש אדם משש (איינען ציינענען קאפף) וימשחהו בששר, ויפארהו בצבעים שונים, עד כי נדמה לראש אדם חי. על ידי שערות סוס היה ביכלתו לסגור פיהו ולפתחו כאות נפשו, ולהניע את לשונו בפיו הנה והנה. והנחש אשר קנה בעיר פעללא כבר היה אמון בביתו ימים רבים למען יכון למלאכתו. ויהי בלילה, וילך אלכסנדר אל המקום אשר החלו יושבי אבאנטייכס לבנות ההיכל מתחלה. וישם בתוך רפש וטיט ביצת ברבור אשר הוריקה בראשונה, ובתוכה סגור נחש קטן הנולד זה ימים, ואת מקום הפתוח טח בדונג וסיד,

³ [הערת המתרגם] אפאלל היה כפי אמונת היונים, שר או אליל השמש ובנו עסקולאפ, היה ממונה על הרפואה ועל העשבים; על כי השמש תוציא צמחי האדמה וסמי הרפואה.

⁴ [הערת המתרגם] אל יאשימני הקורא כי שמתי לו פה למטרה אנשים ידועים נוכלים כאלכסנדר הזה, אשר כמוהו ישנו את טעמם לפתות את המון העם. חלילה לי! אני את ספורי הסופר היוני אשמורה אשר ספר לנו מאיש תרמית הזה אשר חי ימים רבים לפנינו; ואם ימצא הקורא אנשים גם בימינו אשר שוים אליו בדרכם ועלילותם, ותחת אשר כבדם עד כה, יהיו לו לחרפות: לא בי האשם, ולא עלי תלונתו.

עד אשר [כב] לא יוכר לעין רואה, ויטמון את הביצה ויפן וילך. ויהי ביום השני, וירץ בבהלה בתוך העיר, ויסובב בשוקים וברחובות, והוא היה עירום ועריה בלתי חגורה קטנה אשר על ירכו, לכסות את ערותו. ותהום כל העיר, ויתאספו אנשים ונשים וטף לדעת מה זה? וילכו אחריו עד בואם אל מקום ההיכל. ויהי כבואם שמה, ויעל אלכסנדר על ראש גבעה, וידבר אל כל העם לאמר: אשריכם, יושבי אבאנטייכס, אשריכם! חכו נא כמעט רגע ותראו נפלאות, בן אפאלל ירא אליכם ועיניכם רואות. ויהי בהתימו לדבר אל העם, ויתלחש אמרים ולהג הרבה בקול דממה דקה; וכל העומדים עליו לא הבינו דבר, בלתי מלות עסקולאפ ואפאלל אשר בלל בדבריו. וירד מן הגבעה, ככלותו לדבר, וילך ויחצה עד ברכיו ברפס וטיט, וידלה בכלי זכוכית את הביצה מעון אלהים אשר הסגיר בידיו, ויטמון שמה יום אמש. וירם בימינו את הביצה, וישיר שיר חדש לאלהים. ויהי אחרי הדברים האלה ויקרא אל כל האנשים העומדים שמה לאמר: הביטו וראו, מן הביצה הזאת יראה אליכם אלהי הרפואה עסקולאפ. ולהקת הכסילים והפתאים, אשר כבר תמהו על המצא הביצה במקום אשר לא יעלה על איש לעולם, המה ראו ונבהלו לראות נחש זוחל מביצת ברבור. [כג] ויפלו כל העם הזה על פניהם וירונו, ויפגעו את פיהם לבלי חוק, כמנהג כל אנשים פתאים אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, בראותם דבר חדש אשר לא יוכלו להשיגו בתבונתם – ויתפללו כי ישפיע עליהם טובו וחסדו. וימהר אלכסנדר עם אלוהו על אצבעו לביתו, וכל העם רצים סביבותיו, הומים כקול שאון ומהומה, כהמות ים וגליו, ותרב שמחתם עד אין קצה. ויתחבא אלכסנדר בביתו ימים שלשה, קוה כי יבואו אליו רבים מעם הארץ לדעת הנפלאות אשר נעשו; ותוחלתו לא נכזבה. העיר נמלאה מפה לפה מאנשים בוערים ופתאים, רחוקים וקרובים, אשר מבלעדי נכלי אלכסנדר ותרמית לבו, כבר נבערו ויכסלו, ותעו מדרך האמת להאמין כל דבר שוא והבל. וכולם נכספו בכל נפשם ובכל מאודם, לראות האליל החדש ונביאו. ואלכסנדר לא משך תוחלתם, וירא אליהם בסוכה קטנה, והוא יושב על ערשו, והאליל הגדול על חיקו, זנבו סרוח על הארץ, וראשו על כתף אלכסנדר, נשקף למול פניו; אמנם תחת ראש הנחש החי, הראה לעיני כל העומדים עליו, את דמות ראש האדם אשר עשה במלאכת מחשבת. ויאמינו כל העם, כי האליל פני אדם לו. ויברך כל הקהל אותו ואת נביאו.

ואתה אחי! אל יפלא בעיניך גודל סכלות העם הזה, [כד] כי בטרם בחנו הדבר הזה היטיב, נפתו להאמין בו כבדבר אלהים. שים נא לבך וראה בעיניך מה רבו המונעים אשר עצרו ברוח בינתם. סוכה אפלה, והמון גדול אשר טחו עיניהם מראות משרים ואמת, תשוקתם הרבה לראות נפלאות, ותמיהתם על גודל הנחש, אשר זה שלשה ימים היתה ביצת ברבור מעון לו, וראש הנחש אשר תואר פניו כפני אדם חי; אם דברים כאלה יחד יתחברו, לא דבר נקל הוא לשמוע לקול התבונה אשר בחוץ תקרא: שקר הוא! והאחרון הכביד אשר לא יכול איש לשית את לבו, ולראות בעיניו המרמה עד תכונתו. כי כל האנשים העומדים שמה, כגלי הים לא יעמדו על עמדם. איש את אחיו ידחקון, ואשר עמדו שם כרגע, נדחקו מחבל אוילים אחרים אשר גם נפשם קותה לשחר פני אלהים. ולזאת השכיל אלכסנדר ויעשה שתי דלתות מקבילות בסוכתו, וכל איש לא יצא מהפתח אשר בא בו. כן עשו גם תושבי מוקדון עת חלה אלכסנדר הגדול את חליו אשר מת בו, ואנשי חילו וכל צבאיו התאוו תאוה לראות עוד הפעם את פניו, בטרם ילך ואיננו. —

ולא יספ עוד אלכסנדר להראות אל ההמון, בידעו את טבעו, כי הדבר אשר יראה פעמים רבות נבזה בעיניו, ויסגיר את אלהיו. אפס קצה העם — הנכבדים העשירים ועניים בדעת — ראוהו, וכולו לא ראוהו, [כה] ידידי כנפשי! האמללים האלה אשר חכמה לא באה בלבבם, ואור האמת לא נגה עליהם, תחת אשר יהיו לנו לבוז ולכלמה, נחמול עליהם. כי מה יעשו עניי הדעת בראותם נפלאות כאלה? מששו את הנחש, וראוהו חי, הביטו לתואר פניו, ומראה אדם לו. ועתה מי הוא זה, אם לא האל עסקולאפ אשר ירד ממעל להטיב לבני אדם? אך איש משכיל הרואה ללבב, הכיר את המרמה והתחבולה, אף כי לא היה לאל ידו לגלות את מכסה התחבולה, ולדעת איכה נעשתה? כי בינתו תקרא אליו קול רם: ראה, הלא שקר הוא! — אבל הבורעים האלה מה יכלו לעשות? הלא נפקד מאתם מורה הדרך לבני תמותה, והוא בינת אדם, והחסרון הזה מי ימנה?

וירא אלכסנדר כי בא העת להשלים חפצו זה ימים רבים, להודיע עתידות אל החפצים לדעת. ויעד יום אחד אל העם לבוא לשאול את אשר יש את נפשם; ולבל ישכחו לתת נדבה אל האליל אחרי השיגם מענה⁵

⁵ [הערת המתרגם] פה עוד הפעם אבן נגף, כאשר העירוטי למעלה, והקורא יחשדני

ויעבר קול בתוך העיר לאמר: כל איש החפץ לדעת מה, [כז] יכתוב שאלתו על גליון ויקפלהו ויחתמהו בחותמו היטיב, וביום המחרת ימצא את המענה כתוב בעבר השני מחוץ, וקורא אחד יודיע אותם ברחובות העיר.

נכון לבי, כי ידע התחבולה לפתוח מכתב חתום לבלתי שחתו. אולם המון העם, הרואים בכל דבר אך לעינים, בראותם כאלה, נבהלו ויהבלו באמרם: מי זה האיש אשר יוכל לדעת השאלה אשר חתמתי בטבעתי, אם לא כי האל עסקולאפ היודע מחשבות לב האדם, גלה אתהן לעבדו ונאמן ביתו? –

בדבר התשובות היה מנהגו במועצות ודעת: אם ישאלהו איש דבר נשגב מדעת אנוש, הודיע התשובה כאשר עלה בידו, בידעו נאמנה כי לא יודע השקר לעולם; אולם אם שאול ישאלוהו בעניני העולם, באופן אשר אם ישיב המענה בבלי דעת, יצאו כזביו לאור עת יקרה הדבר להפך, אז השיב תשובה אשר תוכל לנטות ימין או שמאל, ולא היתה נחרצה (קאטעגאריס) ובזה היה לבבו נכון ובטוח כי לא יקרהו פגע על אורח תרמיתו. –

כל איש הבא לשאול את האראקעל על אודותיו, נדב לכבוד האליל אדרכמון אחד (דראכמא). ויאסוף אלכסנדר עושר רב. אמנם לא הספיק לו כל הונו, כי עוזריו ומשרתיו, המרגלים את הארץ ואת יושביה לדעת מוצאייהם ומובאייהם, רבו מאד, וחלק כחלק לקחו עם הנביא [כז] מכסף המתנדבים. ומלבד כהני האליל אשר היו עם אלכסנדר בעיר אבאנטייכס, היו לו עוד נציבים בכל קצוי הארץ אשר הגדילו את שמו, ובדאו אותות ומופתים אשר הראה לעיני בני ארצו: כי החיה מתים מערמות עפר, ועבדים הבורחים מפני אדוניהם, השיב והסגיר בידם, בהודיעו להם המקום אשר התחבאו שמה. ויפרוץ האיש מאד מאד, ושמו הולך וגדול יום יום. ויבואו מכל הארץ ואיי הים לראות את פני האלהים ונביאו, ולתת להם ברכה במסת נדבת ידם. אולם עוד לא אפסו חכמים ונבונים אשר עין חוקרת למו לראות תרמית לב אלכסנדר, המתעה את העם מדרך הנכוחה לטוב לו; ואם אנשים

מחדש כי אלעג ואתעלל באנשים ידועים, אשר יעשו גם בימינו כדבר הזה, יתנו את הברכה, ויקחו כסף מקנתה; אולם העידותי היום הזה את השמים ואת הארץ, כי לא שניתי פה את דברי הסופר היוני אשר חי ימים רבים לפנינו. ומה אני, כי האולת והתרמית ילכו בכל העתים ובכל העמים דרך אחד, להטעות את העם, למען יזנו אחריהן? –

נבונים כאלה אך מעטים המה, הלא לא ירך לבכם וידיהם אל ירפו, ולא יחתו מחרון רבבות פתאים, ויתאספו יחד להמתיק סוד מה לעשות לבצר את תבונת אחיהם לבל תשוב תל עולם. ויודע הדבר אל אלכסנדר, וידע איך יפול הדבר אם יטמון לעת כזאת ידו בחיקו. ויעבר קול בכל הארץ לאמר: הנה קמו אנשים רעים וחטאים, אשר יגדפו את אלהים, ואם לא נבער הרע מקרבנו, יחר מאד אף עסקולאפ, ומעט אנשים החוטאים, ועל כל העדה יהיה הקצף! ולכן זאת עשו ותשבו בטח מפחד רע, והאנשים התועים ההולכים אחרי הבלי תבונתם סקול יסקלו לבער הרע מקרב הארץ. הקול נשמע בארץ, ויער את לב המון העם, [כח] ויאטמו אזניהם לבלתי שמוע לשכל מלים ולדברי איש משכיל היודע ערמת אלכסנדר. פעם אחת בא אליו איש ושאלהו לאמר: במה יוסרו המשכילים השומעים לקול תבונתם, בעולם הבא? ויען ויאמר:

אסורים בכבלי ברזל,

בגללי אדם עד צואר יחצו.

ואתה אחי! הכי תתפלא עוד על אולת אנשים האלה, אשר יטו אזנם לכל דבר כסל, ועל האמינם באלכסנדר כבדבר אלהים אם תשית לבך אל השאלות הנכבדות אשר ישאלו? —

תכלית שנאה שנא את אנשי דעת, אשר יפקחו עין על תעודתם, וילכו בדרך החכמה והמוסר, ובאורח האמת ישלימו נפשותם. והזהיר את העם להשמר מהם, לבל יפתו מאמרי פיהם ללכת בדרכיהם. כי נפשו ידעה מאד כי אך אנשים כאלה בתבונת לבם יעמדו לו לשטן, כאשר מיום הוסדה הארץ ועד שנות דור ודור, יעמדו לשטן לכל מתעה ומדיח את העם מדרך האמת. — אם לא ימצאו מימים ימימה אנשים חקרי לב אשר יגלו קלון המתקדשים לעיני העם, מי יודע אם לעת כזאת עוד חכמה תסתפח בקרב הארץ. לכן שנא אלכסנדר את כל יושבי עיר אמאסטיס אשר יושביה יודעי בינה, והיה כי יבוא איש מהעיר הזאת ושאל לו באלהים לא ענה אותו דבר.

כבר הגדתי לך, אחי! כי הראה את אלוהו לעיני [כט] המתאווים לראותו; אולם לבעבור הגדיל עוד נפלאותיו, ולהרבות אוצרו, חשב מחשבות אשר האליל ידבר עם העם פה אל פה, ולהשיכם על שאלותיהם. ויחבר קני החסידה (קראניך גורגעצן) אחד אל אחד. הקצה האחד שם בפי עסקולאפ, והקצה השני נתן בפי אחד מן הסרים למשמעתו, העומד תחת הקיר. והיה

כי חפץ לענות אל העם, ודבר אל תוך הקנה אז נדמה להשומע כי האליל מדבר. אמנם האראקעלן האלה לא נתנו אל כל העם כי אם אל הסגנים והפחים.

גם זאת יתחשב אל ערמת אלכסנדר: להכין כתב אראקעל אחרים, לעת יטעה במענהו מימים ימימה, לבל יודעו נכליו אל העם. ולעת יצא דבר לאור להפך מאשר נבא לו אלכסנדר למרות עיני אלהיו, כבר היו בידי תשובות אחרות נכוחות, אשר יצדיקוהו ויפארוהו לשם ולתהלה. ויהי היום ויבא אליו איש גבור חיל שר צבא רומי, וישאלהו: אם יצליח במלחמתו נגד יושבי ארמניען, ויען האליל ויאמר:

תחת רעש כידונך אלפי חללים יפולו,

ככבוד אל רומי תשוב ופאר תפארת בראשך.

וישמע האיש לקולו ויצא למלחמה עם יושבי ארמניען, וינגף לפני אויבו, ויפלו חללים בארץ ארטט, ושר הצבא מת. ויודע הדבר אל אלכסנדר וימחק את האראקעל הנזכר מלוח חזיונותיו, וחרת תחתיו לאמר [ל]:

השמר מאד לנפשך, אל תלחם עמהם,

פן אמיץ לב בגבורים בחרבו יבתקך.

כה יעשה אלכסנדר לכל הבאים אליו לשמוע מפיו את מועצותיו. אם בא איש לשאלהו, אם ירפא שאר בשרו מחליו, ויען לו: חיה יחיה; ואם מת, הנה על ספר חזיונותיו כתוב: לשוא יעמול רופא, אם השחת יפער פה תחת רגלי אנוש.

והקול נשמע בארץ איטאליען כי בן אפאלל יודיע עתידות בעיר אבאנטייכס. ויקומו האנשים אשר יראת אלהים נוגעת בלבבם, ללכת לראות את פני האליל. ולא ראו את פניו ריקם, איש איש נדב כמתנת ידו, אשר ברכו אלהים. ויהי בתוכם איש אחד יועץ ונשוא פנים מטיב לכת ועושה צדקות בקרב הארץ ושמו רוטיליאן; אולם בדבר האלילים היתה נפשו קשורה מאד, עד כי לא יכול להתאפק בעברו על מצבת אבן נקדש לאליל, מלכרוע על ברכיו, להתנפל לפניו, ולשפוך לבבו כמים. והאמין בכל דבר שקר ושוא, אשר בדא איש נוכל מתקדש מלבו ויאמר כי דבר אלהים הוא, מבלי חקור מתחלה האמת יגיד או לא. ויהי כשמוע רוטיליאן מנבואות עסקולאפ, היה ממהר בכל נפשו ובכל מאדו ללכת אליו, לולא עצרה אותו המשמרת (זיין אמט) אשר פוקד עליו, לבל ישים לדרך פעמיו; כי הוא היה אחד מפקודי רומי. וישלח מלאכים אל אלכסנדר [לא] לדרוש לו באלהים.

וישובו המלאכים ויאמרו: באנו לאבאנטייכס ונפלאות ראו עינינו, הנה עסקולאפ ידבר אל העם כאחד האדם, ויגיד למו את מחשבות לבם, ואת אשר יחשבו על משכבותם. דברים כאלה וכהנה כחשו לו לפאר את הענין בידעם את מחשבת אדונם, וכי נפשו ערגה מאד לדברים כאלה. ועתה רעי כאח לי! הסכת ושמע את אשר פעל ועשה האיש הזה בעוצם ידו, ובאולתו החרושה על לוח לבו. רבים מגדולי העיר וקציניה היו מיודעיו, ויפתה אותם בחלקת אמריו, ויודיע אותם את אשר שמע מעבדיו, אשר ייטיבו לראות אל תכלית ותכונת כל דבר לדעת האמת; ובדברי פיו לקח נפש. ולא ארכו הימים, ורבים מעמי הארץ ופקידי העיר קצינים ורוזנים, כולם נהרו לאבנטייכס לראות את אלהים, ולשמוע דברי קדשו. וישא אלכסנדר את פני יושבי רומי ואיטאליען ויכבדם מאד. וזאת פעל ועשה כביר בקרב לבכם, והודיעו את תהלתו ליושבי ארצם.

ויהי כאשר ראה אלכסנדר כי המון העם הולך ורב מאד, ואף גם זאת לא רבה הונו מאד, כי רבים המה האנשים אשר ישלחו לו שאלותיהם כתובים, ולא יבואו לשמוע מענה מפיו, כי למה העמל הזה? הלא יחכו עד יום מועד ויודע להם מקול הקורא את אשר ענה אלהים על שאלותיהם. ויחשוב אלכסנדר איך יתקן המעות הזה. [לבן] והאמת אגיד לך ידידי! כי שכל אלכסנדר מאד לעשות. הקשב ותענה במשפט לבי. כראותו כי התשוקה לדעת מענה האליל עזה מאד בוערה בלב העם כאש אוכלה, גמר בלבו להטמין את אגרות השאלות אשר הריצו לו מכל פנה, ונפשו יודעת מאד כי השואל ימהר ויחיש בכל מאודו לבוא אליו, לשמוע מפיו דברי אלהיו – ואמתחת הכסף בידו. – רוטיליאן שאל אותו, את מי יקח מורה לבנו, ויען לו:

פיתאגאר יכון לאשר בנך,

והמנעים זמירות מפעלות הקרב.⁶

אולם לא ארכו הימים, וימת הנער. – ואלכסנדר היה נבוך מאוד, לא ידע מה ישיב אם ישאלוהו לאמר: ראה הלא לא צדקו דבריך דברי אלהים? אך רוטיליאן הושיעו מכל צרותיו. ויאמר בהגיון לב ותום נפש לאמר: ראו נא גם ראו את צדקת דברי הנביא. למה אך בפיתאגאריס והאמער בחר

⁶ [הערת המתרגם] האמער, אבי משוררי יון, אשר שר מלחמת טראיא בשירו אשר קרא בשם: איליאס; והוא חי בימי הבנות הבית הראשון בימי שלמה.

להיות מורי דעת לבני, הלא כבר יישנו שנת עולם? אם לא כי ראה המות הולך וקרב לבן יחידי, והיתה כונתו שבארץ החיים, מקום מנוחה לנפשות ישרים, שמה ישמע בני בלמודי האנשים המסולאים האלה. – פעם אחת שאל אותו, [לג] כמה יהיו ימי שני חייו? ויען אותו: כי יחיה מאה ושמונים שנה, אחרי כן תעוף נפשו אל מעון ישרים.

ואני בטרם אכלה לדבר מנבואותיו וחזיונותיו, עוד לי דבר לספר באזניך, אוהב דבק מאח! רוטיליאן התאווה תאוה לקחת אשה בזקוניו, וידרוש על זאת באלהים; ויאמר לו: בת נביאי קח, וראה עמה חיים נעימים! – ויהי כראות אלכסנדר כי שמו הולך וגדול בעיר רומי, משוש תפארת כל הארץ, וישלח שמה את אנשיו, להשגיח על כל יושביה, ולראות את מעשיהם. וימהרו להודיעהו כל דבר חדש הנעשה שמה; והיה כי נודע להם איזה דבר אשר בעבורו ירדו שרי רומי לאבנטייכס לשאול את פיו, ויגידו מהר לאלכסנדר את אשר יש את נפשם לשאול. ויהי כבוא השרים אליו, המה ראו כן תמהו איך הוא יודע מצפוני לבכם וסתר עשתנותיהם. בין המעשים אשר עשה אלכסנדר לגנוב את לב העם, אודיעך עוד דבר זר: מימים ימימה סבבו הוא ואנשיו בשוקים ורחובות ולפידים בידיהם, וירקדו כאילים וישמחו מאד, והעם לא ידע מה זאת, כי היתה סוד כמוס לפנייהם. ויהי כטוב לבו פעם אחת, ויחשוף את עקבו, וישתוממו כל העומדים עליו על המראה, כי הוא מנוצץ כזהב (כי נתן עור צהוב על ירכו לרמות את אחיו). אז רבה המהומה בין העם; חבל בוערים מעבר מזה אמרו [לד]: אות נאמן הוא, כי נפש פיתאגארוס שוכנת בגויתו (כי גם על פיתאגארוס אמרו המושלים, כי ירך זהב לו, ואלכסנדר התפאר והתהלל בימי נעוריו כי נפשו התגלגלה בו),⁷ ולהקת בוערים מעבר מזה קראו בקול: נפש פיתאגארוס במה נחשבה היא, לשכון בגוף קדוש כזה? – וילכו כולם אל האליל לשאול את פיו האמת עם מי, ויאמר להם: כי מנפש יופיטער נחצבה נשמתו,⁸ להיות מורה ומנהל לבני חלוף!

⁷ [הערת המתרגם] **פיתאגורוס**, אחד משבעה חכמי יון, היה הראשון אשר האמין בגלגול הנפשות מגוף לגוף אחר המות, ולא לבד מגוף אדם לגוף אדם, כי אם גם אל גוית בהמה חיה ועוף. והוא דבר ידוע.

⁸ [הערת המתרגם] **יופיטער** היה לעובדי האלילים שר האלילים כלם, וממשלתו על השמים ממעל ועל הארץ מתחת; ויתארו אותו בדמות איש יושב על כסא ובידו ברקים וחצים, וכרוב עומד לימינו.

ואחרי ירוץ גלגלתו בחציו וברקיו, ישיבהו אליו להתעלס במעון קדשו. ויאסוף אלכסנדר הון רב, ובכל אשר יפנה יצליח. וישכב את הנשים הבאות לשאול אותו דבר, אם מצאו חן בעיניו, ולכבוד היה למו, כי איש קדוש כמוהו יחפוץ קרבתן. ועתה אם יש את נפשך אחי! הט אזנך ושמע את אשר נדברו יחד, עסקולאפ וכהן אחד. – על משפט הכהן וכינת לבבו תשפוט אתה, אחרי שמעך דברי פיו וטוב טעמו. – אנכי ראיתי השאלות ותשובותיהן, [לה] כתובות על פתח בית הכהן, חקוקות באותיות זהב. ואלה הדברים:

(הכהן) אם נא מצאתי חן בעיניך, אדוני! הגד נא מי אתה?

(עסקולאפ) אנכי עסקולאפ הצעיר.

(הכהן) באר דבריך, כי לא הבינותים.

(עסקולאפ) שים בעפר פיך; ואל תשאל במופלא ממך.

(הכהן) היארכו הימים אשר תשב פה ותודיע עתידות?

(עסקולאפ) אלף ושלש שנים.

(הכהן) ובאחרית הימים האלה אנה תשים פעמיך?

(עסקולאפ) אל בארכא ומחוזותיה. יינקו גם הם משפעת חסדי.

(הכהן) האראקעל בערי דידומי קלארוס ודעלפי האמת יגידו או לא?

(עסקולאפ) את אשר גבה ממך מה תדע? לכן שים מחסום לפיך.

(הכהן) בגוית מי תתגלגל נשמתי אחרי מותי?

(עסקולאפ) בגוית הגמל, אחרי כן בסוס, וממנו לגוף נביא לא קטון

מאלכסנדר.

ואחרי כי נודע לאלכסנדר כי ילך בחברת לפידות, איש אשר נפש חכמה לו, ולא יעשה דבר כי אם בהשכל ודעת, נתן בפי האליל [לו] למלאות את דבריו לאמר: בעצת לפידות אל תלך, מנע רגלך מנתיבתו, שמר נפשך! כי ירא מאד מהאנשים אשר לבב חכמה בקרבם, לדעת תרמית לב אנשים מדיחים. לכן תראה בכל העיתים, כי המשכילים תמיד נרדפים מן אנשי בליעל אשר כל מגמתם להטעות את המון העם אחרי שרירות לבם. –

ועתה ידידי! למען תחזינה עיניך איך רדפו אנשי דעת את אלכסנדר, וחשבו מחשבות להשפילהו עד ארץ, אספר לך איך העיז איש אחד את פניו להגיד על פניו דרכו: כי איש מרמה הוא. פעם אחת בא אליו איש מפאפלאגאניען, וישאל את פיו על בנו, אשר אבד ממנו בשובו מאלכסנדריא אל ביתו עם עבדיו. ויען לו אלכסנדר בשם אלהיו לאמר:

כי העבדים שפכו דמו ארצה בדרך. ויאבל האיש על בנו, ובידעו כי עבדיו אנשי בליעל, תלה אותם על עץ. ויהי לתקופת הימים וישב הבן לביתו; כי בנסעו על נהר נילוס ויבא לחוף ים סוף, ראה אניה באה הודו, ויחפוץ הנער ללכת הודו, וילך אל האניה ויסעו. ויתמהמהו עבדיו עד בוש, ועודנו לא ישוב, וישובו אל אדוניהם ויאמרו לו: הנער איננו. – אודות הדבר הזה בא איש משכיל אל אלכסנדר וישאל אותו לאמר: הגד נא אדוני! איך ישגה אלהים היודע כל הנסתרות? עוד זה מדבר, ואלכסנדר קרא לכל העומדים שמה: רגמו אותו אבן, [לז] כי את אלהים קלל! ולא מרו השומעים את דברו, ויחלו לסקלו באבנים, ולולא בא שר אחד בעת הזאת להציל אותו מידם, כי עתה שכנה דומה נפשו. וזאת היתה פרי מעלליו, כי מה לו להיות איש דעת בין אלפי בוערים? – מה לו לנאץ דבר, אשר איש קדוש כאלכסנדר ידע מה רב ערכו? –

גדלה השנאה מאד אשר שנא את אנשי דעת. פעם אחת בא לידו ספר איש חכם, אשר יורה את העם מוסר השכל. ויצו אלכסנדר, ויערכו מערכת עצים בתוך העיר, וישרפו את הספר לעיני אנשים רבים באש. וישמחו מאד, ובלבבם דמו כי גוית המחבר תאכל הלהבה, וירונו כלם פה אחד. – אהה לאיש הכסיל! לו יבין וישכיל מה טוב הספר הזה, אך תוכחתו תקים לדממה, סער נפש החוטאת, ויעירו בה תשוקת חכמה ומוסר, לדעת דרכי אלהים כי ישרים המה; לבלתי לכת אחרי התוהו וההבל, אשר ישפילו נפש האדם עד עפר, וימשילוהו לבהמות שדה! – אולם אלכסנדר ראה את זאת, ולכן שרף אותו, באש, לבל ישים את מעלליו ודרכיו לשמצה ולחרפה.

עתה אחי! שמעני את אשר השיב לי על שאלותי, כי גם אנכי לא יכולתי התאפק מלכת אליו. ויהי השאלה הראשונה אשר שאלתי ממנו, במכתב חתום היטיב מכל עבריו, אשר בכל תחבולותיו לא יכול לפתחו: אם אלכסנדר קרח הוא? [לח] והשגתי ממנו מענה לאמר:

הלא אטיס היה מלך אחר מסארבדלכוס!

פעם אחרת שאלתיו בשתי אגרות על מקום מולדת האמער. וישיבני על האחת, אחרי שמעו מעבדי כי ארגיש כאב בצדי:

לך המשח מטל אורות לנוגה הירח.

ועל השני ענני אחרי גלה אותו עבדי סודי אחפוץ לדעת אם אצליח דרכי לאיטליען:

השמר מן הים,

הלא טובה ממנו היבשה !

ומעיר מולדת האמער לא הזכיר מאומה. הלא פלא הוא ! ולא אכחד ממך, ידידי ! כי דברים כאלה לא מעט שאלתי אותו לנסהו אם ישיב דבר לאשורו. – ויהי מקץ הימים, ושאלתי אותו שאלה גדולה אלי מאד, לאמר: עד אנה יצליח הנוכל אלכסנדר? מתי יבוא יומו ותגלה רעתו? ועל העבר השני מחוץ כתבתי: שמנה שאלות מאת נ. נ. וישיבני שמונה תשובות רחוקות כרחוק מזרח ממערב.

אחר הדברים האלה, ויוגד לאלכסנדר כי שונא אנכי לו מתמול שלשום, וכי העידותי אני בחתנו רוטיליאן, לבל ישמע לקול האראקל לקחת בתו לו לאשה; ומלבד הרע אשר הסיבותי לו עד כה, עוד באתי הנה לנסותו וישלח אחד מאנשיו אלי, ויברך אותי וישאל אותי בשם אדוניו לשלום, ובטרם הלך ממני, אמר אלי: אם יש את נפשך אדוני! בא נא לראות את פני הנביא, כי ערגה נפשו לראותך פנים אל פנים. ושמעתי לקולו [לט] והלכתי אליו עם שני אנשי צבא מזוינים, אשר נתן לי המושל מקאפעדאציען. ויהי כבואי אליו הביתה וארא והנה אלכסנדר יושב כמלך בגדוד, ואנשים רבים סביבותיו. ויתן לי את ידו לנשק אותה, לאות כי שלם לבבו עמדי. ואקח את ידו ונתתי אותה אל פי כאלו חפצתי לנשקה, ונשכתייה בכל עוז. האנשים סביבותיו, אשר כבר היטיב חרה להם כי אכנהו בשמו: אלכסנדר! – בראותם עתה את אשר עשיתי לו, נפלו כלם ויתמרמרו עליו באף ובחימה: ויהס אלכסנדר את העם, ולא נתנם לנגוע בי, ויאמר: הלא עסקולאפ גם לב אויביו יהפוך לאהבה אותו. ויהי אחרי כן ויקרא אלכסנדר לאמר: הוציאו כל איש מעלי! ויצאו כלם. וידבר אלי במענה רך כדברים האלה: לא טובה השמועה אשר שמעתי מעבירים עליך, ואנכי לא הריעותי לך. הלא אתה עמדת לי לשטן לבל יתחתן בי רוטיליאן, ושמתני לבוז ולכלימה בעיניו, גם בעיני העם לבל ישמעו לקול אלהים; ומי זה מבלעדי יוכל לתת אותך לשם ולתהלה? – ואני בראותי כי נפלתי בידי אנשים אכזרים, וכפשע ביני ובין המות אם יצוה אלכסנדר את העם לנפול עלי: הטיבותי את פני אליו, כאלו דבריו ירדו חדרי בטני; וכל העומדים עליו ראו ותמהו על כי נהפכתי לאיש אחר כרגע. דמו בלבבם כי דברי פי אלכסנדר כביר פעלו בקרב לבבי. ויהי אך יצא יצאתי מעם פניו, וישלח אחרי אנשים נושאים מנחה [מ] לכפר את פני. ובידעו כי דרך מסעי על הים, יכבדני באחת מאניותיו להביאני אל המקום אשר יהיה רוח ללכת, ונבוא אל

האניה, אני ואנשי, ונסענו. ויהי בהיותנו בדרך, וארא את הרב החובל והנה עיניו יורדות דמעה, והמלחים יתלחשו יחד באזניהם; – עתה נפקחו עיני לראות כי אך למען הכריתני מארץ החיים חפץ הנוכל, ואז לא יירא עוד ממני ומשוט לשוני. – ויעצור רב החובל באנשי האניה לבל ישפכו דמי ארצה, ויתחנן אליהם בלשון רכה, וישמעו לקולו ולא הפילו משערת ראשי ארצה. ויסב הרב החובל את פניו אלי, ויאמר: ראה אדוני! בן ששים שנה אנכי היום, אשתי וילדי שואלים ללחם בביתי ואיננו! ובכל זאת לא אגעל כפי מדם נקי, ואם יעשרוני עושר רב. –

באנו אל החוף, ויצאנו מהאניה, ורב החובל הצדיק הלך לביתו. ויפגעו באנו ארחות אנשים, ואספר להם את אשר קרני, כי חיי לשאול הגיעו; ויקחו אותי אל אניתם, והובילו אותי אל אשר היו פניהם מועדות, עד בואי אמסטריס. פה חשבתי מחשבות במה אוריד גאון אלכסנדר, ולנקמה בו את נקמתי, מלבד נקמת אנשים תמימים אשר יתעה בחזיונות שוא ומדוחים. ונועדה יחד אני ורעי להמתיק סוד, ובפרט עם אנשי הדעת אשר שמעו חכמה במדרש טימאקראטעס, לדבר עליו תועה אל מושל ונציב הארץ. אולם, [מא] מי האמין לשמועה זאת? הוא הוא היה אשר יעץ אותי לבלתי אדרוף אותו באף וחימה, כאמרו: אף אם יאשם בדין, הלא לא אוכל לעשות לו רע, כי איך אשא פני אל חתנו רוטיליאן, אשר הוא אוהבי? – ועתה מה היה לי לעשות? כי אם להשיב חרבי אל נדנה, ולבלתי דבר דבר.

ואלכסנדר אשר נבא על עצמו כי יחיה מאה וחמשים שנה, ויהרג בחצי שדי, מת בשנת השבעים לימי חייו, בחולי ילפת. ברגלו הימני עלה רקב מעלה מעלה עד ירכו, ויקץ בחייו מפני התולעים אשר רחשו עליו. אז נגלה תרמיתו כי קרח הוא, ולמען התעות את העם הרבה ראשו בקוצות תלתלים זרים, כי הרופאים יעצו לו למשוך את ראשו אולי ימצא מרפא.

ויעזוב אלכסנדר את הארץ בחרפה ובוז. כן יאבדו כל אויבי ה' האורבים לנפשות בני אדם להתעותם בלשון רמיה ושטי כזב, ולהוריד נשמת חיים אשר בקרבם עד עפר. האלהים יבקש את נפשות הנקיים מידם!

אלה תולדות איש הרשע אשר הצליח ימים רבים, ויבנה לו משכיות תרמית על אולת ואמונת אנשים תמימים. ומי הוא זה האיש אשר לא יראה בהיר כאור שמש, כי יד אלהים נגעה בו בימי חליו, למען יעזוב ארץ החיים כיאות לאיש כמוהו, אשר נועד לחרפה ולשמצה [מב] עד העולם? ועתה ידידי! דע לך כי המעט אשר כתבתי ממנו, עשיתי למענך, כי נפשי קשורה

בנפשך, בעבור טוב לבך ויקר רוחך ואהבתך העזה אל האמת; גם לבעבור נקם את נקמת המשכילים בעם, להראות העמים והשרים, כי רק המה על נתיב יושר וצדק ילכון, כי בינת לבכם תורם המסלה העולה אל האלהים, וזולתם שוא והבל המה, אין בהם דבר טוב; ולבי בטוח כי המכתב הזה יפיץ אור על אורח אנשים מדיחים אשר יפרשו רשת לכל איש תם. ישירים יראו ויקחו מוסר לבלתי לכת אחרי התוהו, לבלתי האמין לקול נוכלים, אכן לאהוב האמת בכל מאדם, לדרוש תושיה ומזמה ולבלתי נטות ימין או שמאל מאשר תצוה אותם תבונתם, אשר דבריה דברי אלהים חיים, ועצתה תכון לעד.⁹

מ-ל-ס [מאיר לטריס].

---

⁹ [הערת המתרגם] לא אוכל התאפק, קורא נעים! מלבוא ולמלאות דברי הסופר הזה ולגלות את אזנך מן התועלת הפרטי אשר תצא לך מהעתקה הזאת. ראשונה תחזינה עיניך, כי האולת והתרמית, בכל העתים ובכל העמים ילכו דרך אחד, דרך חושך, רחוק רחוק מאד ממעגלי אמת ויושר, ואך בחלופים ושנויים קטנים יבדלו מנהגי ותהלוכות הרמאים והצבועים, כפי השתנות והבדל עם ועם, מדינה ומדינה. – ושנית יבין לבך, ואל תדמה בנפשך עוד, כי כל המתעים את העם, המה תועים בעצמם ודרכם המעוקל דרך ישר לפניהם; וידעת היום כי יש נוכלים אשר ידעו מאד תרמית לבם, ואך תחת מסוה היראה אשר יערימו לשים על פניהם, יתראו לאנשי קודש, והמון העם יבערו בלי דעת ללכת אחריהם. – ושלישית, יודע לך ממכתב הזה, מעט מגמולי דעות ואמונת הגוים, כמו דבר הגלגול אשר פיתאגורוס היה הראשון שהביא האמונה הזאת מחרטומי מצרים והאמגושים שבארץ הודו, לארץ יון, ופרסם אותה שם לדעה פילוסופיה; ואמונת ספורי הגלולים אשר שמעו **האמער והעזיאד** מן ההמון שהיו שומים בפיו מדור דור, והמה במליצותיהם ושיריהם הנפלאים סדרו אותם והוסיפו עליהם כהנה וכהנה. ועוד תועליות רבות יצאו לך ממכתב הזה, אם תשית לבך עליהן.

יונתן מאיר

לוקיאנוס העברי, דחק לספרות טובה ה (תשע"ה), עמ' 287-304

Jonatan Meir

"The Hebrew Lucian: On the Hebrew Translation of *Alexander the False Prophet* (1823)", *Debak: Journal of Hebrew Literature* 5 (2015), pp. 278-304 (Hebrew)

The satirical writings of Lucian of Samosata had a tremendous influence on the literature of the Eastern European Haskalah, shaping its criticism of the burgeoning Hasidic movement in the nineteenth century as if there were no gap between it and the Roman Empire of the second century. Lucian's criticism of false prophets, self-proclaimed philosophers, and common fools and frauds, like his satirical dialogues with the world of the dead, provided the perfect model for those Maskilim who opposed the revelations of the Hasidic movement in both theological and social realms. One particularly salient testimony to the classical satirist's influence is the astounding translation of his story "Alexander the False Prophet" by the Maskilic writer Meir Letteris, the first translation of Lucian's work into Hebrew. The translation, printed in full below, was based on the German edition of Christoph Martin Wieland and published in the journal *Ha-Tsefirah*, which Letteris edited in 1823. As with every translation, it is a new product, shaped in and by its own context. This essay discusses the tendencies and apparent goals of the translator, the additions and omissions he made to the text, and the influence of Lucian's satirical style on the Haskalah.